

‘De vrijheid zal hij diep inademen’

Gevoelens van soldaten in de Eerste Wereldoorlog

Offergang is geen oorlogsroman zoals we die veelal kennen. In plaats van literair vormgegeven wapengekletter beschrijft Fritz von Unruh vooral de gemoedstoestand van soldaten die wachten op wat komen gaat: de hel van Verdun.

Daan Schuijt is
redacteur van Kleio.

U bevindt zich thans in een roman. Aldus begint Jules Deelder *Gemengde gevoelens* (1986) om nadrukkelijk te verwijzen naar de andere realiteit dan de werkelijkheid die in het boek beschreven wordt. Fritz von Unruh had het met instemming kunnen lezen. Zijn boek *Offergang* (1918) speelt zich af rondom de Slag om Verdun tijdens de Eerste Wereldoorlog. Als officier actief aan het front schreef hij het zowat ter plekke. Toch zijn het niet de oorlogshandelingen die centraal staan.

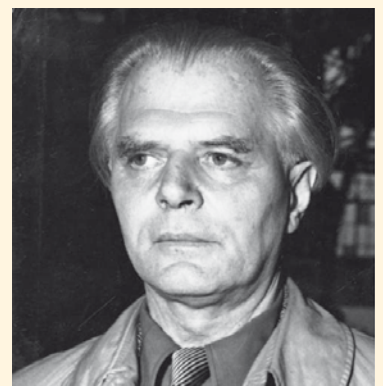
‘Zonder introductie zullen leerlingen *Offergang* maar een vaag boek vinden’

In *Offergang* wacht een aantal soldaten op wat komen gaat. Ze weten dat ze in een frontstadje zijn, ergens in de buurt van Verdun. Rondom de vestingwerken horen ze de kanonnen in de verte al dreunen. Materieel wordt af- en aangevoerd, in de kerk wordt een veldhospitaal ingericht. Voorbereidingen op het offer dat ook zij onherroepelijk zullen gaan brengen. Tot die tijd hangt de compagnie wat rond. De instructies van hogerhand veranderen om de haverklap en steeds wordt de aanval een dag uitgesteld. Wachtend in het voorportaal van de hel schieten de gedachten van de soldaten alle kanten op. Ze nemen de onschuldige omgeving

waarin ze nu nog verkeren goed in zich op. De beelden vermengen zich met associaties die doen denken aan thuis of de verschrikkingen waarvan ze weten dat ze komen gaan. Dat alles heeft Von Unruh in zwaar expressionistische stijl opgetekend: korte zinnen, veel vergelijkingen en vaak niet duidelijk of het om daadwerkelijk uitgesproken woorden gaat of om verbeelding. Soldaat Hillbrand schrijft in gedachten een brief aan zijn vrouw die in verwachting is: ‘Het is alsof onze neuzen en longen gevuld zijn met de geur van zout. Toch zien we geen oceaan. We vertrouwen op onze leiders. Dus gaan we maar voort en kijken naar de horizon. Weet je wat de zee voor de soldaat betekent? De storm van de strijd, we voelen hem; maar achter de golven? Liefste, wat denk je dat daar de verlokking van de goede zon is? Dat weet je wel. Ah, kon ik het maar kussen, het donzige goud van mijn kindje! De vrijheid waarvoor wij in doodsnood vechten, zal hij diep inademen.’

Soldaten en hun gedachten

De tegenstelling tussen dood en leven keert telkens terug als Hillbrand aan bod komt. Na twee jaar strijd in de loopgraven weet hij heus wel dat Verdun de meesten noodlottig zal worden. In zijn dromen ziet hij zijn zwangere vrouw over de slagvelden dwalen, en in de loopgraaf, vlak voor zijn dood, voelt hij in zijn binnenste

dat hij vader moet zijn geworden. Hillbrand dient samen met zijn vriend Clemens, de schoolmeester die nu sergeant-majoor is. Clemens spreekt bij het zien van alle misère om zich heen hoopvol over vrede en de verbroedering der volkeren die ooit zal komen. In dit opzicht toont Von Unruh verwantschap met Paul van Ostaïjen, wiens dichtbundel *Het Sienjaal* (1918) als belangrijkste voorbeeld van het humanitair expressionisme geldt. Kapitein Von Werner weet niet of die vrede er zal komen. Hij heeft vooral oog voor de waanzin van de hele onderneming. Generaals jagen vanaf veilige afstand jongemannen zonder enige bedenking massaal over de kling om een paar meter land of een iets betere uitgangspositie – die dan weer verloren gaat bij de volgende tegenaanval. Anderen wordt de spanning te veel. In de compagnie doet ook een kelner dienst. Een tere ziel die graag terugdenkt aan de mooie

boulevards in de steden, waarover de sierlijke open auto's reden. Daar aan lagen de terrassen waar hij zijn sorbets opdiende die de vrouwen met hun zoete lippen door knalrode rietjes langzaam opzogen. De kelner breekt en wordt gek.

Helemaal aan het einde van het boek komen de soldaten terug in Frankfurt. Onderkorporaal en tamboer Preis neemt de tram naar huis waar enkele medepassagiers opmerken dat hij geen lintje heeft gekregen. Ze spreken hem aan en denken dat hij maar wat heeft zitten lanterfanten in Verdun in plaats van het in te nemen.

Officier wordt kunstenaar

Offergang verscheen in Duitsland pas na de oorlog. Toch had Von Unruh het al veel eerder voltooid, namelijk in juni 1916. Al snel gingen kopietjes rond in de loopgraven bij Verdun. Von Unruh mocht het zelfs voorlezen aan de prins. Zij waren geen onbekenden voor elkaar. Von Unruh stamde uit een oud-Pruisisch adellijk geslacht en zijn vader was commandant van de vesting in Königsberg. Een militaire loopbaan was dan ook een vanzelfsprekendheid. Von Unruh genoot zijn opleiding aan de militaire school in Plön, Sleeswijk-Holstein. Bij toeval werd hij als kamergenoot uitgezocht voor de Pruisische prinsen Oskar en August Wilhelm. Op school begon de jonge Fritz voorzichtig met het schrijven van poëzie en toneelstukken. Als officier bij het keizerlijke garde-

regiment maakte Von Unruh in Berlijn kennis met de daar aanwezige kunstenaarsgemeenschap. Zijn stuk *Offiziere* werd in 1911 met veel succes door Max Reinhardt opgevoerd. In deze tijd verwijderde hij zich van zijn conservatieve, militaire omgeving en gaf hij zich geleidelijk over aan de kunsten. Ondanks dat meldde hij zich vrijwillig aan toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak en vocht hij als officier tot in de voorste loopgraven mee.

In de Weimarrepubliek ontpopte Von Unruh zich als een belangrijke, gewaardeerde en geëngageerde schrijver. In de jaren twintig zette hij zich actief in voor de sociaal-democratische partij. In 1931 werd hij lid van het IJzeren Front, een samenwerkingsverband van linkse partijen, vakbonden en belangenverenigingen dat werd opgericht om tegenwicht te bieden aan het oprukkend nationaalsocialisme. Op massabijeenkomsten hield Von Unruh lezingen waarin hij hamerde op de democratische waarden van de republiek.

Na de machtsovername van Hitler behoorde Von Unruh tot de eerste groep kunstenaars die het land moest ontvluchten. Zijn boeken belandden enkele maanden later op de brandstapel in Berlijn. Via Italië trok Von Unruh naar Frankrijk, waar hij in een kamp met ongewenste vluchtelingen terechtkwam. Hij dreigde van daaruit overgeplaatst te worden naar een kamp in Spanje, maar door bemiddeling van Albert Einstein, met wie hij bevriend was, wist Von Unruh naar de Verenigde Staten te ontkomen.

In 1948 keerde Von Unruh terug in Duitsland, maar zijn verblijf in Frankfurt liep uit op een teleurstelling. De Duitsers gaven hem allerm minst een hartelijk welkom en leken weinig op te hebben met zo'n artiest die alle ellende voortijdig verlaten had. Na weer een verblijf in de VS keerde

Von Unruh in 1962 terug naar het familiedomein *Oranien* bij Diez an der Lahn, waar hij tot zijn dood op 28 november 1970 bleef wonen. Op zijn grafsteen staat een citaat uit een rede die Von Unruh in de Rijksdag hield in 1923: 'Mächtig seid Ihr nicht in Waffen! Unbezwingbar ist allein der Geist!'

In de klas

Zonder introductie zullen leerlingen *Offergang* maar een vaag boek vinden. Het verhaal begint ogenschijnlijk zomaar ergens en de personages vervallen om de haverklap in gedachten en dromerij. Het niet alledaagse taalgebruik dat Von Unruh hanteert, doet de leerlingen waarschijnlijk nogal overdreven aan. Ondanks de beperkte omvang leest het daardoor niet even lekker weg. Het nawoord van Harry Oltheten komt in dit opzicht goed van pas. Literaire beschrijvingen van het oorlogsgeweld en de zinloosheid daarvan komen in de bekendere oorlogsromans van Robert Graves, Henri Barbusse en Erich Maria Remarque beter tot hun recht. *Offergang* ontleent zijn kracht aan het verwoorden van het on gezegde. Wat er zich in het hoofd afspeelt van de soldaten die weten dat ze moeten vechten en dat de kans reëel is dat ze niet terugkeren. Een thema van alle tijden. Denk maar aan de soldaten in de landingsvoertuigen bij Normandië of momenteel de opstandelingen in Syrië. ■

Fritz von Unruh, *Offergang*. Deel 13 in de Bibliotheek van de Eerste Wereldoorlog. (Dulce & Decorum. 128 blz. € 22,50) Links: portret van Fritz von Unruh.

Duitse soldaten verlaten hun loopgraven voor een aanval op 'Dead Man's Hill' (Le Mort Homme) bij Verdun. 14 of 15 maart 1916.

